

Salamon János

Barátunk, Szókratész

Szókratész köztudottan nem volt otthon ülő típus. Ugyanakkor a tömeget sem szerette. Következésképp élete nagy részét Athén közterein töltötte, de itt egyenként szólította meg, kérdezgette, provokálta polgártársait. Arról nem ő tehetett, hogy ilyenkor rendszerint kisebb tömeg verődött össze körülötte.

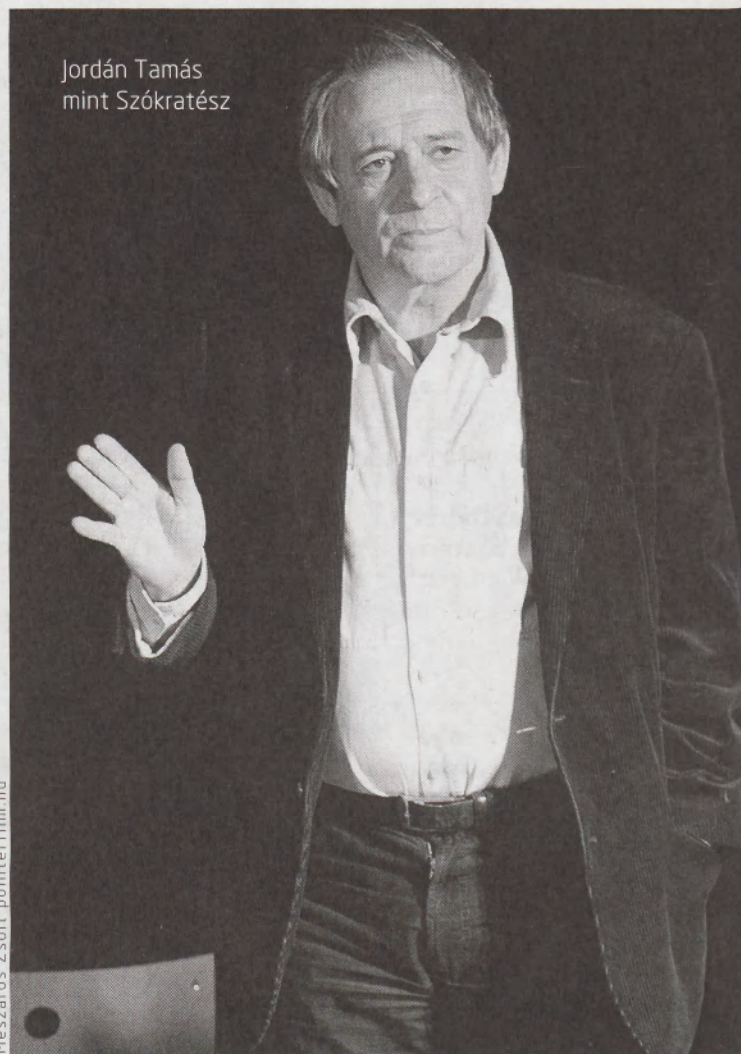
Konkrétan a tömeg, a sokaság uralmával, görög szóval a demokráciával szemben voltak komoly fenntartásai. Ez aligha meglepő, ha számításba vesszük, hogy mit gondolt a sokaságot alkotó polgártársairól külön-külön. Azt gondolta róluk, hogy saját magukhoz, ember voltukhoz méltatlanul élnek, mert „csak a vagyonuk lehető legnagyobb gyarapítására van gondjuk, meg hírnevükre, de a belátásról, az igazságról és arról, hogy a lelkiüket a lehető legjobbá tegyék, nem gondoskodnak, és nem is gondolkoznak”.

Mindezt tehát az utcán, egyenként, amolyan nyilvános *tête à tête*-ek során vetette a szemükre. De ha már ennyire szívén viselte a sorsukat, nem lett volna hatékonyabb, ha egyszerre szólítja meg őket, ha közszerepet vállalva, politikusként ad tanácsokat a városnak az emberhez méltó élet dolgában? Ezt a logikus kérdést védőbeszédében Szókratész maga teszi fel, és válaszolja is meg azzal, hogy ez a szerep számára egy népuralomban életveszélyes lenne. Mert nem lehet hosszú életű a földön az, aki „bármilyen sokasággal nemesen szembeszáll, és megakadályozza azt a sok igazságtalanságot és törvényteleniséget, ami a városban történik”.

Hogyan jeleníthető hát meg a színpadon, a sokaság előtt egy olyan ember, aki elvi alapon nem volt hajlandó megszólítani semmilyen sokaságot? Általánosabban: hogyan állítható színpadra, hogyan dramatizálható a filozófia és a demokrácia viszonya – demokratikus körünkben?

Egyszerűen. Hiszen a dramaturg itt a korszellem maga. És ez a korszellem azt diktálja, hogy a közönség, vagyis a kortárs nép színe előtt föltámasztott Szókratésznek újra vesznie kell, a filozófiának újra látványos vereséget kell szenvednie. Új korunk persze nem mulasztja el újraértelmezni ezt a passiójátékot. Míg a régi, bárdolatlan athéni népuralom méregpoharat ürítettett a filozófussal, addig a mi modern, kifinomult demokráciánk a sokaság, a nép barátjává avatja. Így, egy ilyen civilizált karaktergyilkosság áldozataként áll előttünk a színpadon.

De hát hogyan lesz Szókratészból a nép barátja? Ez is egyszerű. Egy kis szerkesztés dolga az egész. A filozófusok szeretnek sokat beszélni. Nem szükséges tehát mindent megismételni, amit hősiünk a bírái előtt mondott.

Például a hosszú élet titkáról. Egy demokráciában. Arról, hogy ebben a rendszerben milyen veszélynek teszi ki magát az, akinek nemcsak az élete és vagyona kedves, de az igazság is.

Az igazság, pláne annak „objektív” változata, olyasmi, amin mi, civilizált demokraták nem vagyunk hajlandók összeveszni, és amiért nem állunk készen nemesen szembeszállni a sokasággal. Már csak azért sem, mert mi vagyunk a sokaság, és ebben a minőségünkben többre becsüljük a demokráciát a filozófiánál, vagyis az egymás iránti szolidaritást, a konszenzust az objektivitásnál, vagyis a szabadságot az igazságnál. Javarást azért szeretjük a demokráciát, mert itt mindenki szabadon dönthet arról, hogy nemesen akar-e élni, vagy nemtelenül.

Olyan Szókratészt akarunk tehát látni a színpadon, aki szolidáris velünk. Egy olyan filozófust, aki ezt a szo-

lidaritását úgy bizonyítja, hogy osztozik velünk abban az elégtételben, amivel a filozófián aratott győzelmünk tölt el bennünket. Ebben az interaktív passiójátékban persze mi is közösséget vállalunk a filozófussal. Együtt érzünk vele. Mi nem a bíráiként vagy holmi esküdtszék tagjaiként, és nem is a róla rágalmakat terjesztő polgártársaiként, hanem barátaiként hallgatjuk őt. Értjük a vádlóján, a fűzfapoéta Melétoszon gyakorlatoztatott íróniáját. Egyszerre osztozunk szellemi fölényében és a vádlója iránti megvetésében. Együtt göcögünk vele azon a sületlenségen, hogy ő, úgymond, megrontaná a város ifjúságát. Megelőlegezzük neki azt a következtetést, hogy ilyesmiben csak a hordószónok Lükón és a politikus Anütosz által felbízott Melétosz lehet bűnös.

Csakhogy ez a következtetés elhamarkodott. Már ha abból indulunk ki, amit Szókratész eredeti, nyers, nem homogenizált, nem pasztőrözött állapotában gondolt és mondott. Mert ha ebből indulunk ki, akkor kiderül, hogy a fűzfapoéta valójában a mi emberünk. Közülünk való.

Szókratésznek arra a kérdésére, hogy rajta kívül még ki árt a város ifjainak, Melétosz nem tud, nem akar, nem mer senkit megnevezni. Talán valaki a bírák közül? Nem! Esetleg a tanácstagok némelyike? Dehogy! Csak nem a népgyűlés tagjai között akadnak ilyenek? Isten ments, távol álljon tőlünk! Vagyis az akadémikus filozófust leszámítva, senki sem rontja meg, sőt mindenki derekabbá teszi az ifjúságot.

Vagyis Melétosz a mi felfogásunkat (a közfelfogást) kifejezve úgy gondolja, hogy bár minden mesterség (*techné*) speciális tudást kíván, mégis van egyetlen kivétel, ami erősíti a szabályt: a politika, illetve a politikai erények műveléséhez, a közállapotok, a közoktatás és a köznevelés javításához *mindenki* ért.

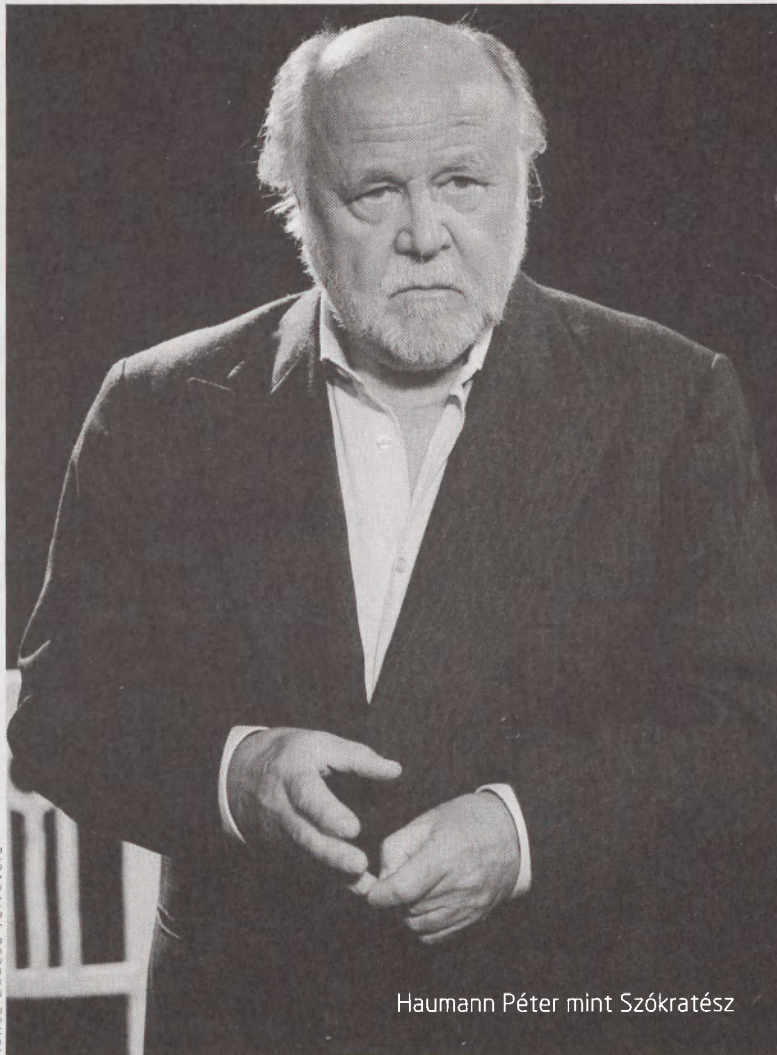
A bökkenő csak az, hogy miközben mi a nézőtérén egyfajta spontán népfrentot alakítunk barátunkkal, a színpadi Szókratésszal, az eredeti Szókratész ebből a barátságából, köszöni, nem kér. Miközben mi értő félmosolyokkal biztosítjuk együttérzésünkről, és mintegy a nép nevében egyhangúan felmentjük a vád alól, a filozófus fenntartja az ellenünk eredetileg felhozott vádjait. Vétkesnek talál minket a saját magunkhoz, ember voltunkhoz méltatlan, megvizsgálatlan élet gyakorlásában, és ezért a filozófia nevében eltilt bennünket a közügyek gyakorlásától.

Közfelfogásunk téves. A *techné* működésére érvényes szabály nem ismer kivételt: mint minden mesterség, így a politika műveléséhez is speciális tudás szükséges, következésképp nem bízható akárkire, vagyis ránk, a népre. És ugyanezért nem bízható ránk, illetve a népruralmi korszellemre a színházi dramaturg és a rendező mesterségének művelése sem. Különösen akkor nem, amikor a népruralom és a filozófia viszonyának színpadra állításáról van szó.

Rossz jel, ha egy *Szókratész védőbeszéde*-előadás jó hangulatú. Márpedig én a tíz évvel ezelőtti Merlinben (Jordán Tamás) és az idén márciusban a Katona Sufniájában (Haumann Péter) látott előadások hangulatáról csak a legjobbat tudom mondani. Szókratészt – saját állítása szerint – azért küldték az istenek a városra, annak népére, hogy mint valami bögyölő, csipkedésével felébressze ezt a nagy lomha paripát. A mondott két szí-

nész technikai tudását dicséri, hogy a nézőtérén helyet foglaló nép, a lomha ló ilyen irritáló csipések helyett inkább kockacukrot érezhetett elolvadni a szájában.

Mindez nem jelenti azt, hogy egy hiteles előadásnak feltétlenül ugyanolyan elemi hatást kellene gyakorolnia a nézőkre, mint Alkibiadészra, akit Szókratész szavai állítólag könnyes önváddal töltöttek el, és arra a felkiáltásra indítottak, hogy az életét így, ilyen megvizsgálatlanul, filozófiátlanul nem érdemes tovább élnie. De *valami* szúró bizsergést csak kellene éreznie a mindenkori, újkori közönségnek. Valamit csak meg kellene sejtenuk

Haumann Péter mint Szókratész

abból, amit Szókratész gondolt rólunk. Arról, hogy az ifjúságot végeredményben nem a fűzfapoéta, nem a hordószónok és nem is a politikus, hanem a nép rontja meg – saját magával együtt.

Ilyen hiteles előadás nincs, és nyilván nem is lehet. Mert aligha lehetséges egy sokaságot rábírnunk arra, hogy önmagával nemesen szembeszálljon. Így azután tanácsosabbnak tűnik a közönséggel való fraternizálás helyett visszatérni az eredeti, Szókratész-féle utcai performanszokhoz, a nyilvános *tête à tête*-ekhez. Az ilyen előadások autenticitásának fokmérője egyszerűen az lehet, hogy a mestert imitáló színésznek mennyire sikerül egyenként magára haragítania azokat, akik egy színházi sokaságot alkotva olyan könnyen a barátai lennének.